

אתגר השמדת מנהרת הטרור והמתח בין שימור ההרתעה למניעת הסלמה

קובי מיכאל ועומר דוסטרי

יכולת ישראלית מוכחת לאיתור מנהרות ולהריסתן מערערת את היגיון הפעולה של המערכת היריבה (חמאס והג'יהאד האסלאמי כאחד), שרואה במנהרות התקיפה כלי אסטרטגי ותודעתי ראשון במעלה. למרות הלחץ להגיב בשל ריבוי הנפגעים נראה כי חמאס - שאינו מעוניין בהסלמה משום שהוא ממוקד ביישום הסכם הפיוס עם פתח והסלמה צבאית מול ישראל תפגע בו - ישתדל לרסן גם את הארגונים האחרים. על ישראל בפעולותיה לשמור על איזון בין שמירת ההרתעה למניעת הסלמה, ובמסגרת זו גם להידרש לפיוס בין חמאס והרשות הפלסטינית ולשקול את תרומתו האפשרית ליציבות ברצועת עזה. למרות הספקות, ואף על פי שהסיכוי להצלחת תהליך הפיוס אינו גבוה, עצם קיומו של תהליך מסוג זה יכול לשרת כמה אינטרסים אסטרטגיים של ישראל, ומאפשר מרחב מסוים לעיצוב מציאות נוחה יותר לישראל וגם ולאוכלוסייה ברצועת עזה.

ב-30 באוקטובר הרס צה"ל מנהרה התקפית שנחפרה על ידי הג'יהאד האסלאמי לתוך שטח ישראל מרצועת עזה. זו הייתה הפעולה המשמעותית ביותר של צה"ל ברצועה מאז מבצע "צוק איתן" בקיץ 2014, ולו בשל התוצאה האקראית של שבעה מחבלים שנהרגו, בהם בכירים בג'יהאד האסלאמי ופעילים מהיחידה המיוחדת של חמאס. מספר ההרוגים, בכירותם, ועצם תקיפת המנהרה שהוגדרה על ידי חמאס וגורמי טרור נוספים בעזה "תשתית אסטרטגית", עלולים יצור לחץ לתגובה מצד הג'יהאד האסלאמי ולעורר קושי לחמאס בריסון התגובה או מניעתה. ואכן, לאחר התקיפה איימו גורמים אלה להגיב "בזמן הנכון ובמקום הנכון". זאת, למרות היעדר עילה מאחר והמנהרה ההתקפית חצתה את הגבול לשטח הריבוני של ישראל.

חרף ההצדקה לתגובה, בראיית הג'יהאד האסלאמי וחמאס, סביר כי הנהגת חמאס תעדיף להכיל את האירוע ולמנוע הסלמה. ברקע ניכרים מאמצי חמאס לקדם את הסכם הפיוס בינה לבין הרשות הפלסטינית והיא קשובה מאוד למצרים, המובילה את התהליך. קהיר כבר העבירה להנהגת החמאס מסרים חד-משמעיים בדבר הריסון המתחייב. מעבר לסיכון שבהסגת מהלך הפיוס לאחור, הסלמה עלולה לדרדר את המציאות ההומניטארית הקשה ברצועה, וחמאס עלול למצוא עצמו למול ביקורת ציבורית קשה ושחיקה במעמדו בקרב אוכלוסיית הרצועה. בנוסף, סביר להניח שההרתעה הישראלית, שהתבססה מאז מבצע "צוק איתן", היא בחזקת מרסן נוסף. לכן, אם תהיה תגובה, ניתן להניח כי תהיה מוגבלת, בבחינת יציאה כדי חובה, ותתבצע על ידי הג'יהאד האסלאמי או פלג אחר, ולא על ידי חמאס - בבחינת מסר לישראל כי אין לשלטון בעזה אינטרס בסבב לחימה.

חשוב להנהיג חמאס להמשיך את המומנטום החיובי שנוצר עם גיבוש הסכם הפיוס עם הרשות הפלסטינית, על שום יתרונותיו מבחינתו. עדות לכך ניתן היה לקבל בהתבטאות של מנהיג חמאס בעזה, יחיא סנוואר, שאיים כי "ישבור את המפרקת" למי שינסה למנוע את הפיוס. לכן, ועל אף המתרחשות בעקבות השמדת מנהרת הטרור, יום לאחר התקיפה חמאס העביר כמתוכנן את האחריות על מעברי "ארז" ו"כרם שלום" לידי הרשות הפלסטינית, על פי ההסכם. ב-12 בנובמבר תועבר גם השליטה במעבר רפיח בגבול מצרים לידי הרשות.

ההרתעה הישראלית

חמאס עודנו נמצא בתהליך שיקום צבאי (מהיר יחסית) ואזרחי (איטי ביותר) לאחר הנזקים שנגרמו לארגון עצמו ולתשתיות ברצועה במבצע "צוק איתן". העיכוב בשיקום האזרחי נגרם עקב מגבלות שמטילה ישראל על כניסת חומרים דו-שימושיים מטעמים ביטחוניים; אי-העברתם המלאה של כספי התרומות שהובטחו; שימוש שעושה חמאס בחלק מהמשאבים והכספים המועברים למטרות שיקום אזרחי לצורכי התעצמות צבאית ובניית מנהרות; וסנקציות של הרשות הפלסטינית, שטרם הוסרו במלואן. מציאות זו עוררה ביקורת חריפה נגד שלטון חמאס בקרב הציבור העזתי. בנוסף להרס הנרחב הצפוי ברצועת עזה במקרה של סבב עימות נוסף עם ישראל, בחמאס חוששים מפני עצירה של העברת הכספים ממדינות ערב ומ"יד חופשית" שהממשל האמריקאי, הרואה בחמאס אחראי לתוקפנות נגד ישראל משטח הרצועה, צפוי לאפשר לישראל בסבב העימות הבא.

נראה שמתקפת צה"ל נגד המנהרה לא שינתה את מאזן השיקולים הזה, שגם לפני התרחשותה הנחה את חמאס לנקוט ריסון. מאידך גיסא, שיקולי הגייהאד האסלאמי, שאינו נושא באחריות שלטונית ברצועה, שונים. ההרתעה הישראלית כלפיו חלשה יותר בהשוואה לזו הפועלת על חמאס, לא ברור עד כמה תהיה משמעותית הרתעת חמאס כלפיו וגם המוטיבציה שלו לפעול ולהגיב גבוהה יותר. על כן, לא מן הנמנע שהגייהאד האסלאמי ואולי גם חמאס, במקרה של פגיעה במנהרות תקיפה שלו, יעדיפו להגיב בגדה המערבית או ממנה. זאת בהנחה שהתגובה הישראלית, אם תהיה במקרה כזה, תהיה מרוסנת ומאופקת כלפי רצועת עזה.

המלצות למדיניות

א. פעולות צבאיות גלויות וחשאיות נגד מנהרות חמאס - יכולת ישראלית מוכחת לאיתור מנהרות ולהשמדתן מערערת את היגיון הפעולה של חמאס והגייהאד האסלאמי כאחד, שלפיו מנהרות התקיפה הן כלי אסטרטגי ותודעתי ראשון במעלה, בוודאי לאור האפקטיביות הפוחתת של מערך הרקטות בזכות מערכת "כיפת ברזל". לפיכך ברור שישראל תמשיך להרוס מנהרות טרור החוצות לשטח ישראל, לצד המשך בניית המכשול הקרקעי. התקיפה האחרונה של מנהרת הטרור, המצטרפת להרס מנהרות על-ידי צה"ל בגבול הרצועה לאחר מבצע "צוק איתן", הם מסר ברור ומרתיע, לפיו ישראל לא תאפשר לפגוע בריבונותה ובאזרחיה והיא מוכנה להסתכן לשם כך גם בפתיחת עימות צבאי נרחב יותר.

בד בבד, על-מנת להשלים את פרויקט המכשול התת-קרקעי, ישראל זקוקה לזמן וליציבות. מכאן האינטרס הישראלי במניעת הסלמה שתוביל בשלב זה לעימות צבאי עם חמאס, ולכן נכון מבחינת ישראל להבחין בין מנהרות חוצות גבול לבין אלו שעדיין לא.

אם דפוס התגובה לגבי מנהרות חוצות גבול צריך להיות נחוש וגלוי, הרי שבכל הקשור למנהרות התקפיות שטרם חצו את הגבול לשטח ישראל, נכון יהיה להמשיך לפעול נגדן תוך הפעלת אמצעים חשאיים שונים ושימור יכולת הכחשה בנוגע לעצם הפעלתם. ישראל יכולה להימנע מכך רק אם ברשותה טכנולוגיה מוכחת לניטור תוואי החפירה. טכנולוגיה כזו מאפשרת מעקב רציף ואמין אחר חפירת המנהרה והשמדתה ברגע שהיא חוצה את הגבול

ב. במקרה של תגובה בירי רקטות מרצועת-עזה - בין אם פעולה של חמאס ובין אם כל ארגון טרור אחר - על ישראל לדבוק במדיניות הקיימת, שלפיה האחריות לכל שיגור ו/או תקיפה מוטלת על חמאס, כריבון ברצועת עזה, ולכן תשתיותיו הצבאיות תהיינה מטרה לתגובה. ישראל תצטרך להמשיך ולתמרן בין הצורך בתגובה צבאית נגד החמאס, כדי לתחזק את ההרתעה ולמנוע "טפטופי" ירי, לבין צמצום הסיכוי להסלמה, שתוביל לסבב צבאי רחב נוסף.

ג. אפשרות לשיתוף פעולה עם ממשלת ההסכמה הפלסטינית - אם בנוגע למדיניות הטיפול במנהרות הטרור ישנה הסכמה די רחבה בדבר ההכרח שבהשמדתן, הרי שבהקשר לתהליך הפיוס, הדברים מורכבים יותר מבחינת ממשלת ישראל. אירוע השמדת מנהרת הטרור מחדד את הצורך בגיבוש מדיניות לגבי תהליך הפיוס ומיצוי ההזדמנויות שהוא אולי מאפשר לישראל לצורך עיצוב מציאות או סביבה אסטרטגית נוחה יותר. היגיון המאבק האלים בישראל של חמאס, שעדיין תקף, כפוף בעת הזו לחתירה להשתלבות במערכת הפוליטית הפלסטינית ולבניית הלגיטימיות, בשאיפה להשתלטות על המערכת הפלסטינית בעתיד. לכן, חמאס עדיין מתעקש לא לוותר על המערך הצבאי שהקים.

ד. ואולם, הגם שהסיכוי להצלחת תהליך הפיוס אינו גבוה, עצם קיומו יכול לשרת כמה אינטרסים אסטרטגיים של ישראל, ומאפשר מרחב מסוים לעיצוב מציאות נוחה יותר לישראל וגם ולאוכלוסייה ברצועת עזה. תהליך הפיוס מחזק גם את הרשות הפלסטינית ואת העומד בראשה, הנשיא מחמוד עבאס, ומבסס תמיכה באסטרטגיית המאבק הדיפלומטי והבינאום של הרשות (שגם היא מחייבת מענה ישראלי), על חשבון אסטרטגיית הטרור. על-כן, לא נכון יהיה מבחינת ישראל להגיע למצב בו תהליך הפיוס יטורפד או יופסק בשל פעילותה הצבאית; עדיף, בראיית האינטרס האסטרטגי של ישראל, להותיר לפלסטינים את האחריות להפסקתו. מכאן החשיבות שבהבטחת האיזון המורכב שבין חובת המענה הצבאי ושימור ההרתעה לבין מינוף האפשרויות לשיפור המציאות האסטרטגית שבעצם קיומו של תהליך הפיוס.

משום כך, חשוב לקדם שיתוף פעולה עם ממשלת ההסכמה הפלסטינית, הנהנית מחסות מצרית, ובפרט עם מנגנוני הביטחון הפלסטיניים שיוצבו במעברים, לצורך העברת הנדרש לשיקום הרצועה בהיקפים משמעותיים. במקביל, יש לחזור ולהדגיש את הדרישה מחמאס, המגובה על ידי הנשיא עבאס ולחץ אמריקאי ומצרי, להכרה בתנאי הקוורטט. כן חשוב גם להבליט מול הקהילה הבינלאומית, ובייחוד מול מצרים וארצות הברית, את דרישת עבאס ליצירת "רשות אחת, חוק אחד, נשק אחד" ולגבותה. דרישה זו מיועדת ליצור לחץ על חמאס לפרק את הזרוע הצבאית של הארגון ולוותר על נשקו, הגם שהסיכוי שחמאס יענה לה קלוש ביותר.

בד בבד, על ישראל לנצל את המציאות החדשה שנוצרה ברצועה כדי להרחיב ולבסס את שיתוף הפעולה עם כוחות הביטחון המצריים ומנגנוני הביטחון הפלסטינים במעברים נגד ניסיונות העברת אמצעי-לחימה מסיני ומישראל ושטחי הרשות הפלסטינית לעזה, ולהבטיח הזרמה סדירה ויעילה לאזור של חומרי בנייה ואמצעי שיקום אזרחיים נוספים.